

บทบาทของทนายความในคดีอาญา

ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวความคิดในการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายซึ่งมาจากความเสมอภาคในการดำเนินคดีเพื่อให้บุคคลทุกคนสามารถเรียกร้องหรือป้องกันสิทธิตามกฎหมายของตนทั้งในทางแพ่งและทางอาญาได้อย่างเท่าเทียมกัน ความไม่เสมอภาคระหว่างผู้ที่มีฐานะและผู้ที่ยากจนสามารถขจัดสิ้นไปโดยการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายซึ่งเป็นการสอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญของประเทศต่าง ๆ และหลักการในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่ว่า บุคคลเสมอภาคกันตามกฎหมายและมีสิทธิได้รับความคุ้มครองของกฎหมายเท่าเทียมกัน และเพื่อให้ทราบถึงความจำเป็นโดยทั่วไปในเรื่องการช่วยเหลือผู้ต้องหาในคดีอาญา จึงจำเป็นต้องกล่าวถึงหลักทฤษฎีและหลักพื้นฐานตามหลักกฎหมายรัฐธรรมนูญและหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในการให้ความช่วยเหลือผู้ต้องหาในคดีอาญาโดยรัฐดังนี้

1. ความสามารถและความเสมอภาคในการต่อสู้คดี

สิทธิในการมีผู้ให้คำปรึกษาทางกฎหมายหรือทนายความของผู้ต้องหาในคดีอาญาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานประการหนึ่งที่บัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ตราบใดที่ยังไม่สามารถแยกผู้บริสุทธิ์ออกจากการเป็นผู้กระทำความผิดได้ การมีทนายความให้ความช่วยเหลือในการดำเนินคดีอาญาก็เป็นสิ่งจำเป็นอันไม่อาจขาดได้ เนื่องจากขั้นตอนของกระบวนการพิจารณาคดีอาญาตามกฎหมายจะมีลักษณะเป็นการกระทบถึงสิทธิเสรีภาพของตัวบุคคลมากที่สุด ดังนั้น การมีทนายความจะช่วยให้ผู้ต้องหาในคดีอาญาได้มีโอกาสต่อสู้คดีพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองได้เต็มที่ และทนายความเองก็มีส่วนช่วยรัฐในการอำนวยความสะดวก

เนื่องจากในการดำเนินคดีอาญาเป็นกระบวนการทางกฎหมายที่ส่วนใหญ่ผู้กระทำผิดทางอาญามักจะเป็นบุคคลธรรมดา ไม่มีความรู้ทางกฎหมาย ไม่สามารถที่จะเข้าใจและต่อสู้เพื่อป้องกันสิทธิของตนเองได้ นอกจากนั้นยังมีบุคคลที่กระทำผิดและไม่สามารถที่จะต่อสู้คดีได้เลยเช่น คนพิการ คนหูหนวก คนใบ้ คนวิกลจริตเหล่านี้เป็นต้นบุคคลที่กล่าวมาข้างต้นนั้นขาดผู้แนะนำ ขาดการให้คำปรึกษา ขาดความช่วยเหลือทางด้านกฎหมายและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ด้วยตนเอง องค์การที่รองรับหรือให้ความ

ช่วยเหลือก็ยังมีปัญหา¹ จึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดหาผู้ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา และให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย โดยรัฐหรือองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางทฤษฎี แล้วระบบการดำเนินคดีอาญามีลักษณะเป็นการต่อสู้ระหว่างโจทก์และจำเลย (Adversary System) โดยทางฝ่ายโจทก์ส่วนใหญ่คือรัฐโดยพนักงานตำรวจและพนักงานอัยการ ซึ่งมีความรู้ด้านกฎหมาย รู้จักวิธีการดำเนินคดีและมีความชำนาญในการหาพยานหลักฐานเพื่อมาเป็นหลักฐานแสดงความบริสุทธิ์ของฝ่ายที่ตนทำหน้าที่แทน (โจทก์) ในขณะที่อีกฝ่ายที่เป็นผู้ต้องหาไม่มีความรู้ด้านกฎหมาย ไม่มีใครที่จะมาให้คำปรึกษาช่วยเหลือ ซึ่งอาจจะทำให้ผู้ที่ตกเป็นผู้ต้องหาไม่มีความสามารถต่อสู้คดีไม่เท่าเทียมกันกับอีกฝ่าย ดังนั้นจึงจำเป็นที่รัฐควรจะต้องให้มีทนายความเข้ามาช่วยเหลือผู้ต้องหาแต่เริ่มแรก (ในชั้นสอบสวน) เพื่อให้คำแนะนำ ปกป้อง ชี้แนะช่องทางในการต่อสู้คดี จึงจะทำให้เกิดความเสมอภาคและยุติธรรมในสังคมได้

การที่มีทนายความอยู่ร่วมด้วยในชั้นสอบสวนมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพราะว่าทนายความนั้น จะมีส่วนช่วยให้การดำเนินคดีดำเนินไปอย่างถูกต้อง นอกจากนี้ยังมีส่วนช่วยให้ผู้ต้องหาได้รับคำปรึกษาที่ดีและถูกต้องและเป็นการตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่เพราะในชั้นสอบสวนเป็นขั้นตอนแรกของการดำเนินคดี ถ้าการเริ่มต้นของการสอบสวนกระทำลงไม่เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดแล้วอาจทำให้ผู้ต้องหาเสียเปรียบในการต่อสู้คดีก็เป็นได้ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะให้มีทนายความหรือผู้ซึ่งตนไว้วางใจอยู่ร่วมด้วยในชั้นสอบสวน

สรุปว่า การให้ความช่วยเหลือด้านกฎหมายแก่ผู้ต้องหาไม่ว่าจะเป็นผู้ต้องหาที่เป็นบุคคลธรรมดาหรือผู้ต้องหาที่หย่อนสรรพภาพทางด้านร่างกายก็ตาม เป็นการให้หลักประกันสิทธิแก่ผู้ต้องหาในคดีอาญาที่จะได้รับความช่วยเหลือจากรัฐในการมีทนายความช่วยเหลือ เพื่อก่อให้เกิดความเสมอภาคในการต่อสู้คดี หากผู้ต้องหาขาดความสามารถที่จะจัดหาทนายความได้เอง รัฐต้องจัดหาทนายความให้ ทั้งนี้ เพราะให้ผู้ต้องหาได้รับความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกันในการต่อสู้คดี

2. แนวความคิดในการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย

ตามแนวความเชื่อของมนุษย์ที่ว่า มนุษย์มีเกียรติ ศักดิ์ศรีและเป็นประธานแห่งสิทธิ ฉะนั้น ความยุติธรรมจึงมีอยู่ในตัวมนุษย์ มนุษย์ในสังคมมีความเท่าเทียมกัน การพิทักษ์สิทธิซึ่งมาจากหลักการ

¹ สุพิศ ปราณิตพลกรัง, “ความยุติธรรม 30 บาท”, วารสารข่าวกฎหมายใหม่, ปีที่ 2 ฉบับที่ 34 (16 สิงหาคม 2547), น. 50.

Equality before the law² จึงอธิบายได้ว่า การพิทักษ์สิทธิหมายถึง การเป็นตัวแทนในการให้บริการทางด้านคดีความหรือการทำหน้าที่เรียกร้อง ยืนยัน ปกป้องสิทธิผลประโยชน์ของผู้ที่ด้อยโอกาส เพื่อที่จะดูแลคุ้มครองสิทธิของประชาชน การให้ความคุ้มครอง ความเป็นธรรมในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม มีจุดมุ่งหมายที่จะคุ้มครองผู้บริสุทธิ์ ลงโทษผู้ที่กระทำความผิดเพื่อนำความสงบความสันติสุขมาสู่สังคม โดยเริ่มจากการจับกุม สอบสวน และพิจารณาคดีโดยองค์กรที่มีบทบาท เช่น ตำรวจ อัยการ และศาล ซึ่งเป็นจุดที่สำคัญต่อเสรีภาพของผู้ต้องหาที่จะได้รับการคุ้มครองและสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ มิให้มีการใช้อำนาจในกระบวนการยุติธรรมในทางที่มีขอบ การพิจารณาจะต้องเป็นธรรมทุกขั้นตอน

ทฤษฎีพื้นฐานในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาในคดีอาญาที่สำคัญคือ “หลักนิติธรรม” หรือ “หลักแห่งกฎหมาย”(The Rule of Law) ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ที่สำคัญมีการเกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพของบุคคลดังนี้

- 1) บุคคลทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน และศาลเดียวกันเป็นผู้พิจารณาพิพากษา
- 2) ฝ่ายบริหารไม่มีอำนาจตามอำเภอใจที่จะละเมิดต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชน
- 3) ระบบการปกครองเป็นสิ่งที่เจริญงอกงามตามธรรมชาติซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนมิใช่มาจากอำนาจ³

หลักนิติธรรมตามปรัชญากฎหมายธรรมชาติ มีส่วนสำคัญมากในการก่อตั้งสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ ผลของกฎหมายธรรมชาติที่สำคัญได้แก่ ปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนซึ่งได้มีการกำหนดหลักนิติธรรมไว้อย่างเต็มเปี่ยม เช่น การรับรองสิทธิทางแพ่งและการเมือง (Civil and Political Rights) คำว่า “สิทธิมนุษยชน” ได้เป็นที่รู้จักกันมานานนับพันปี โดยรู้จักกันในชื่อของ “สิทธิตามธรรมชาติ” (Natural Rights) ซึ่งถือเป็นสิทธิประจำตัวมนุษย์ สิทธิดังกล่าวนี้โอนให้กันไม่ได้ เช่น สิทธิในชีวิต สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในการพูด สิทธิในการนับถือศาสนา สิทธิที่จะแสวงหาความสุข สิทธิของผู้ต้องหาในคดีอาญา ฯลฯ สิทธิตามธรรมชาติได้รับการยอมรับจากรัฐว่าต้องให้ความเคารพในสิทธิของบุคคล โดยการจำกัดอำนาจของรัฐมิให้กระทำการใด ๆ ตามอำเภอใจแก่พลเมือง ตามปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนปี ค.ศ. 1948 ข้อ 11(1) ได้ระบุไว้ชัดเจนว่า “ทุกคนที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดทางอาญามีสิทธิที่

² วิชา มหาคุณ, การใช้เหตุผลทางกฎหมาย, ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ 4

(กรุงเทพมหานคร : นิติบรรณการ, 2534), น. 33.

³ เฟิงอ้าง, น. 30.

จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีความผิดตามกฎหมายในการพิจารณาอย่างเปิดเผย ซึ่งตนจะได้รับหลักประกันที่จำเป็นสำหรับการต่อสู้คดี”⁴

ยิ่งไปกว่านั้นรัฐธรรมนูญของประเทศที่ปกครองในระบบประชาธิปไตยทั้งหลายก็นำเอาหลักนิติธรรมวางเป็นหลักคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ ของประชาชน และถือเป็นหลักการที่ทำให้ประชาชนทุกคนมีความเสมอภาคกันตามกฎหมายอันเป็นสิทธิขั้นมูลฐานของมนุษย์ (Fundamental Human Rights) ดังนั้น หลักนิติธรรมจึงเป็นผลปฏิบัติอย่างจริงจังและมองเห็นได้ชัดแจ้งต่อการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ปัจจุบันมีนักนิติศาสตร์หลายท่านยอมรับว่ามีหลักยุติธรรมเป็นกลาง ๆ อยู่ ซึ่งเป็นการบัญญัติกฎหมายที่ดี ในการพิพากษาอรรถคดีที่ดี สถานิติบัญญัติและผู้พิพากษาจะต้องยึดถือเป็นแนวทาง⁵ จึงอาจกล่าวได้ว่าปรัชญากฎหมายธรรมชาติเป็นหลักยุติธรรมแห่งกฎหมาย หรืออีกนัยหนึ่งเป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุผลซึ่งมีส่วนสร้างความยุติธรรมให้แก่มนุษย์และสังคม⁶

หลักพื้นฐานอีกประการหนึ่งที่ใช้เป็นหลักในการให้ความคุ้มครองสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาในคดีอาญา คือ การยึดหลักปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนซึ่งถือเป็นหลักสากลที่ประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติทั้งโลกยึดถือและปฏิบัติตาม ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2489 เท่ากับผูกพันตามกฎหมายบัตรของสหประชาชาติและพันธะที่เคารพต่อสิทธิมนุษยชนอย่างชัดเจน

สิทธิมนุษยชนได้รับการยอมรับจากที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2491 ซึ่งขั้นแรกนี้เรียกว่า ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) ด้วยคะแนนเสียง 48 เสียง โดยไม่มีผู้แทนของประเทศใดออกเสียงคัดค้าน เว้นแต่ผู้แทนประเทศในค่ายคอมมิวนิสต์ ผู้แทนชาอุดิอาระเบีย และแอฟริกาใต้งดเว้นไม่ออกเสียง วันดังกล่าวเรียกว่าวันสิทธิมนุษยชน เป็นต้นมา ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนมีข้อความ 30 ข้อ รับรองสิทธิมนุษยชนไว้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ⁷

ประการแรกเรียกว่า สิทธิทางการเมืองหรือทางแพ่ง (Political or Civil Rights) สิทธิประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นสิทธิตามธรรมชาติ ถือว่าสิทธิประเภทนี้เป็นสิทธิในทางลบ (Negative) คือจำกัดอำนาจของรัฐมิให้กระทำการใด ๆ แก่พลเมืองตามอำเภอใจ

⁴ กุลพล พลวัน, “วันสิทธิมนุษยชน,” บทบัญญัติ เล่ม 32 ตอนที่ 4 (2518), น. 618.

⁵ หยุด แสงอุทัย, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520), น. 130.

⁶ วิชา มหาคุณ, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2, น. 33.

⁷ กุลพล พลวัน, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4, น. 618.

ประการที่สองเรียกว่า สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม (Economic and Social Rights) เป็นสิทธิที่รู้จักกันเมื่อไม่นานมานี้เอง เช่น สิทธิในการศึกษา สิทธิที่จะจัดตั้งสหพันธกรรมกร สิทธิในมาตรฐานการครองชีพอันเพียงพอสำหรับสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของตนเองและครอบครัว สิทธิในการพักผ่อน รวมทั้งการจำกัดเวลาทำงานตามสมควรและวันหยุดงานเป็นครั้งคราวโดยได้รับสินจ้าง สิทธิของแม่และเด็ก เป็นต้น ซึ่งถือว่าสิทธิประเภทที่สองนี้เป็นสิทธิในทางบวก (Positive) คือบัญญัติขึ้นเพื่อให้รัฐต้องจัดบริการต่าง ๆ แก่พลเมือง⁸

เมื่อได้ศึกษาถึงปัญญาสาขากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนและกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางแพ่งและทางการเมืองและกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แล้วจะเห็นได้ว่าสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาในคดีอาญา ถือเป็นสิทธิที่สำคัญมากอย่างหนึ่ง โดยถือเป็นสิทธิตามปัญญาสาขากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนประเภทสิทธิทางการเมืองหรือทางแพ่ง และประเภทสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีลักษณะเป็นข้อบังคับให้รัฐกระทำการอันเป็นเรื่องในทางบวกหรือเรียกว่าในทางปฏิฐาน (Positive) สิทธิประเภทนี้เป็นเรื่องที่ประชาชนไม่อาจใช้สิทธิได้เองแต่ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากรัฐเป็นสำคัญ เช่น สิทธิที่จะได้รับทนายความโดยศาลตั้งให้ จะเห็นว่าตามหลักกฎหมายสากลที่กล่าวมาข้างต้นให้ความสำคัญกับสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาในคดีอาญาอย่างมาก

3. หลักพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญ

กฎหมายรัฐธรรมนูญก็เป็นกฎหมายสาขาหนึ่งซึ่งได้มีการจัดทำขึ้นมา โดยส่วนหนึ่งของหลักกฎหมายรัฐธรรมนูญนั้น เป็นการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องหาในคดีอาญา ซึ่งสิทธิการมีทนายความในการดำเนินคดีอาญาเป็นสิทธิขั้นมูลฐานอย่างหนึ่งของประชาชน (Fundamental Human Rights) อันควรได้รับการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ เพราะถือว่าเป็นการให้หลักประกันสิทธิแก่ประชาชนตามกฎหมายสูงสุดของประเทศ

การให้หลักประกันสิทธิขั้นมูลฐานในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาในคดีอาญา ตามรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 6 (Sixth Amendment) ซึ่งเป็นบทบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาเมื่อปี ค.ศ. 1791 และได้มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นลำดับตามคำพิพากษาของศาลสูงสุดสหรัฐอเมริกา จนกระทั่งปัจจุบันรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาให้การยอมรับการมีทนายความของผู้ต้องหาในคดีอาญาว่าต้องได้รับการคุ้มครองในทุกคดีที่สามารถลงโทษจำคุกจำเลยได้ ซึ่งถือว่าสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศหนึ่งที่ยอมรับหลักประกันสิทธิของประชาชน (Bill of

⁸ เพิ่งอ้าง, น. 620.

Right) และให้หลักประกันขั้นมูลฐานแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความช่วยในการต่อสู้อย่างจริงจังมาก

การบังคับใช้บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญอย่างเคร่งครัดมีความสำคัญในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนซึ่งมุ่งประสงค์ที่จะสร้างและปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ได้รับความคุ้มครอง ประชาชนชาวไทยไม่ว่าเหล่ากำเนิด เพศ หรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ดังนั้น การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กรต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สิทธิและเสรีภาพตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเป็นสำคัญ ประเทศไทยนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้วางหลักการคุ้มครองสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาไว้ในมาตรา 242 มีความว่า

“ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากรัฐด้วยการจัดหาทนายความให้ตามที่กฎหมายบัญญัติ ในกรณีที่ผู้ถูกควบคุมหรือคุมขังไม่อาจหาทนายความได้ รัฐต้องให้ความช่วยเหลือโดยจัดหาทนายความให้โดยเร็ว

ในคดีแพ่ง บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ”

สำหรับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาในคดีอาญาในรัฐธรรมนูญแห่ง ส.ป.ป.ลาว⁹ ก็ได้มีบัญญัติไว้ในมาตรา 41 มีความว่า

“พลเมืองลาวมีสิทธิร้องทุกข์ ฟ้องร้องและเสนอความเห็นต่อองค์กรที่มีสิทธิอำนาจ เกี่ยวกับปัญหาที่กระทบถึงสิทธิและประโยชน์ของส่วนรวมและของบุคคล

คำร้องทุกข์ คำฟ้องร้องและความเห็นของพลเมืองต้องได้รับการพิจารณา แก่ไขตามที่กฎหมายบัญญัติ”

นอกจากนั้นสิทธิขั้นมูลฐานของพลเมืองลาวก็ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญทั้งหมด 13 มาตรา ตั้งแต่มาตรา 35-46¹⁰ ซึ่งเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่รับรองไว้สองประเภทใหญ่ ๆ คือ สิทธิทางการเมืองหรือทางแพ่ง และสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม¹¹ แสดงให้เห็นถึงว่ากลไกของรัฐในการทำหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญให้ได้ผลนั้น ต้องยึดถือหลักความเสมอภาคและการไม่เลือกปฏิบัติความเสมอภาคกันตามกฎหมาย

ดังนั้น สิทธิดังกล่าวจึงมีผลปฏิบัติอย่างเอาจริงเอาจัง และมองเห็นได้ชัดเจนต่อการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ปัจจุบันนักนิติศาสตร์ทั้งหลายต่างก็ยอมรับว่ามีหลักความยุติธรรมเป็น

⁹ ส.ป.ป.ลาว – เป็นชื่อประเทศ ย่อมาจากคำว่า “สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”

¹⁰ โปรดดูภาคผนวก 1.

¹¹ กลพล พลวัน, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 4, น. 620.

กลาง ๆ อยู่ ซึ่งในการบัญญัติกฎหมายก็ดี ในการพิพากษาอรรถคดีก็ดี สถานิติบัญญัติและผู้พิพากษาจะต้องยึดถือเป็นแนวทาง¹² จึงอาจ กล่าวได้ว่า ปรัชญากฎหมายธรรมชาติ เป็นหลักยุติธรรมแห่งกฎหมาย หรืออีกนัยหนึ่งเป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุผล ซึ่งมีส่วนสร้างความยุติธรรมให้แก่มนุษย์และสังคม¹³

4. หลักพื้นฐานตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาถือเป็นกฎหมายที่สำคัญฉบับหนึ่งของแต่ละประเทศไม่ว่าจะเป็นประเทศที่ใช้ระบบCommon LawหรือระบบCivil Lawก็ได้มีการบัญญัติหลักการคุ้มครองสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาในคดีอาญา ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์การให้ความคุ้มครองสิทธิการมีทนายความตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของแต่ละประเทศที่ได้บัญญัติเพื่อให้เป็นไปตามพันธะผูกพันของแต่ละประเทศที่มีต่อปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิขั้นมูลฐานของประชาชนอีกด้วย

นอกจากนี้ประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศที่ใช้กฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) นอกจากจะมีการวางหลักกฎหมายเกี่ยวกับวิธีการดำเนินคดีอาญาไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญแล้ว ยังมีการให้หลักประกันสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาในคดีอาญาตามกฎหมายอื่นอีก เช่น การให้หลักประกันตาม Federal Rule of Criminal Procedure, Rule 44 ซึ่งพิจารณาให้หลักประกันในกรณีจำเลยปรากฏตัวในศาลโดยปราศจากทนายความ ศาลจะเป็นผู้แนะนำจำเลยให้ทราบถึงสิทธิการมีทนายความและสิทธิการตั้งทนายความเป็นตัวแทนในการดำเนินคดีอาญาในทุกขั้นตอน นอกจากนี้จำเลยจะตัดสินใจดำเนินคดีโดยตนเองหรือจำเลยสามารถจัดหาทนายเองได้

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าประเทศภาคีสมาชิกของสหประชาชาติที่ได้ลงนามในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม และปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนต่างก็ให้ความสำคัญในเรื่องหลักการคุ้มครองสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาในคดีอาญา โดยการกำหนดบทบัญญัติการคุ้มครองสิทธินี้ไว้ในกฎหมายในแต่ละประเทศ นั่นก็คือ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เพื่อเป็นการให้ข้อตกลงในเรื่องการคุ้มครองสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาและจำเลย มีผลใช้บังคับในประเทศนั้นต่อไป และเพื่อเป็นหลักประกันในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาในเรื่องของตนอีกด้วยว่าจะไม่ถูกริดรอนสิทธิจากรัฐ จึงถือได้ว่ากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็เป็นหลักพื้นฐานอย่างหนึ่ง ในการคุ้มครองสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาในคดีอาญาด้วย

¹² หยุด แสงอุทัย, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 5, น. 130.

¹³ หยุด แสงอุทัย, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 12, น. 130.

การให้หลักประกันสิทธิตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็เป็นหลักการในการดำเนินคดี ซึ่งมีบัญญัติไว้ในขั้นตอนของการดำเนินคดี อำนาจหน้าที่ขององค์กรต่าง ๆ รวมถึงสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา สิทธิการมีทนายก็ถือเป็นสิทธิในการต่อสู้คดีอาญาประการหนึ่งปรากฏครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2478 โดยได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไทยมาตรา 173 ด้วยการให้ศาลจัดหาทนายความให้แก่จำเลยในคดีอาญาที่มีอัตราโทษอย่างสูงตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป เรียกว่าคดีอุกฉกรรจ์ ถ้าจำเลยยากจนไม่มีทนายความของตัวเอง ศาลจะตั้งทนายความให้ บทบัญญัติในเรื่องนี้ได้มีการปรับปรุงแก้ไขเรื่อยมา 3 ครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2527 ครั้งที่สอง พ.ศ. 2532 และครั้งที่สาม พ.ศ. 2539¹⁴ และในมาตรา 134 ทวิ ก็ได้บัญญัติไว้ว่า “ในคดีที่ผู้ต้องหาไม่อายุไม่เกิน 18 ปีในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา ก่อนเริ่มถามคำให้การ ให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีให้รัฐจัดหาทนายความให้

การจัดหาทนายความตามวรรคหนึ่งให้พนักงานสอบสวนปฏิบัติตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงและให้ทนายความที่รัฐจัดหาให้ได้รับเงินรางวัลตามระเบียบของกระทรวงยุติธรรม” นั่นก็แสดงให้เห็นว่าในกฎหมายไทยได้ให้ความสำคัญในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาในคดีอาญา ทั้งในชั้นสอบสวนอย่างดีในระดับหนึ่ง

แต่ในปัจจุบันประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมในส่วนของการให้ความช่วยเหลือด้านทนายความแก่ผู้ต้องหาซึ่งได้ยกเลิกมาตรา 134 ทวิ เปลี่ยนเป็นมาตรา 134/1 แทน โดยมีการเพิ่มเติมบทบัญญัติซึ่งเดิมกำหนดให้เฉพาะผู้ต้องหาที่มีอายุไม่เกิน 18 ปีได้รับการช่วยเหลือด้านทนายความโดยรัฐจัดหาให้และในส่วนที่เพิ่มเติมได้กำหนดว่าในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิตและในคดีที่มีโทษจำคุกก่อนเริ่มถามคำให้การให้พนักงานสอบสวนต้องถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีรัฐจัดหาทนายความให้และนอกจากนั้นในกฎหมายยังได้กำหนดเรื่องสิทธิผู้ต้องหาที่มีสิทธิให้ทนายความหรือผู้ซึ่งตนไว้วางใจเข้าร่วมฟังการสอบปากคำตนได้¹⁵ แสดงว่ากฎหมายได้ให้ความสำคัญในการขยายการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหาในชั้นสอบสวนโดยสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 241 วรรคสอง

¹⁴ รายงานการเสวนา, “เรื่อง การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหาและจำเลย : การสร้างความเสมอภาคและความยุติธรรมในระบบการดำเนินคดีอาญาของไทย,” (9 มกราคม 2546) : น. 15.

¹⁵ มาตรา 134/3 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไทย(ฉบับปรับปรุงใหม่)

กรณีของประเทศไทยนอกจากจะถือว่ารัฐธรรมนูญเป็นแม่บทในการดำเนินคดีอาญาแล้ว ยังได้มีการวางหลักกฎหมายเกี่ยวกับวิธีการดำเนินคดีอาญาไว้ในกฎหมายว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาลาว¹⁶ โดยการให้หลักประกันสิทธิในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาในคดีอาญาตั้งแต่เริ่มมีการจับกุมต้องแจ้งให้ครอบครัว สำนักงานองค์กร หรือวิสาหกิจ ของผู้ต้องหาทราบ และถ้าไม่เป็นอุปสรรคในการดำเนินคดีต้องแจ้งสถานที่ควบคุมด้วย ตามความในมาตรา 62 วรรคท้าย และมาตรา 7 วรรคหนึ่งของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาลาวบัญญัติว่า “ผู้ต้องหาที่มีสิทธิต่อสู้คดีที่ตนเองถูกกล่าวฟ้อง การต่อสู้คดีสามารถดำเนินได้ด้วยตนเองหรือจะมีทนายความหรือผู้ปกป้องอื่นช่วยเหลือก็ได้”¹⁷ ทนายความหรือผู้ปกป้องอื่นสามารถเข้าร่วมในการดำเนินคดีตั้งแต่มีคำสั่งเปิดการสืบสวน สอบสวนของเจ้าหน้าที่สืบสวน สอบสวน(พนักงานสอบสวน) หรืออัยการ และศาล อัยการ พนักงานสอบสวน เจ้าหน้าที่สืบสวน สอบสวน ต้องรับประกันสิทธิในการดำเนินคดีแก่ผู้ต้องหา เพื่อปกป้องสิทธิและประโยชน์อันชอบด้วยกฎหมายแก่ผู้ต้องหา¹⁸ และในกรณีผู้ต้องหาเป็นเด็กที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ (เด็กที่มีอายุไม่เกิน 18 ปี) คนไป คนหูหนวก คนวิกลจริต ผู้ที่ไม่รู้ภาษาลาว และผู้ที่จะถูกลงโทษประหารชีวิตจำเป็นต้องมีผู้ปกป้อง หมายความว่า นอกจากผู้ต้องหาจะตัดสินใจดำเนินคดีโดยตนเอง หรือจัดหาทนายความเองได้แล้ว การมีสิทธิมีทนายความของบุคคลที่กล่าวมาข้างต้นนั้นต้องเป็นหน้าที่ของรัฐกล่าวคือ ศาลหรืออัยการต้องทำหน้าที่จัดหาทนายความให้บุคคลดังกล่าว ก็ถือว่าเป็นสิทธิขั้นมูลฐานของการดำเนินคดีอาญาเพื่อให้คู่ความในคดีอาญามีความเท่าเทียมกันในการต่อสู้คดี

¹⁶ กฎหมายว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาก็คือ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, คู่มืองานการเสวนา, “เรื่อง การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหาและจำเลย : การสร้างความเสมอภาคและความยุติธรรมในระบบการดำเนินคดีอาญาของไทย” (9 มกราคม 2546) : น. 15.

¹⁶ มาตรา 134/3 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไทย(ฉบับปรับปรุงใหม่)

¹⁶ กฎหมายว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาก็คือ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

¹⁷ ผู้ปกป้องคือ บุคคลที่มีสิทธิเข้าร่วมในการดำเนินคดีอาญาเพื่อปกป้องสิทธิเสรีภาพและสิทธิประโยชน์ของผู้ต้องหาหรือจำเลย ผู้ถูกเสียหาย (ผู้ถูกเคราะห์ร้าย) โจทก์แพ่ง ผู้รับผิดชอบทางแพ่ง (ผู้ปกป้องอาจจะเป็นทนายความ ตัวแทนสหภาพแรงงาน ตัวแทนองค์กรจัดตั้งสังคม คู่สมรส ญาติพี่น้องที่ใกล้ชิด)

¹⁸ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาลาว มาตรา 7 วรรค สอง